

hartă regiunii noastre, cu specificarea zonelor muntoase / Régióink térképe, a hegyvidékek megkülönböztetésével

Prescurtatările utilizate pentru orașe / A városok nevének rövidítése: A – Ajud, AI – Alba Iulia/Gyulafehérvár, B – Baraolt/Barót, BB – Bălan/Balánbánya, BC – Bacău/Bákó, BI – Bicăz, BL – Blaj/Balázsfalva, BS – Borsec/Borszék, BU – Buhuși, C – Comănești, CS – Miercurea-Ciuc/Csiksztereda, CM – Copșa Mică/Kaskapus, CT – Câmpia Turzii/Aranyosgyéres, D – Dumbrăveni/Erzsébetváros, DM – Târnăveni/Dicsőszentmárton, G – Gheorgheni/Gyergyószentmiklós, O – Onești (Gheorghe Gheorghiu Dej), H – Toplița/Maroshevíz, I – Iernut/Radnót, IB – Întorsura Buzăului/Bodzaforduló, K – Covasna/Kovászna, KH – Rupea/Kőhalom, KV – Tg. Secuiesc/Kézdivásárhely, L – Luduș/Marosludas, M – Moinești, ME – Mediaș/Medgyes, MV – Tg. Mureș/Marosvásárhely, NE – Aiud/Nagyenyed, OM – Ocna Mureș/Marosújvár, PN – Piatra Neamț, R – Reghin/Szászrégen (Reen), RO – Roman, S – Săcele/Szeceale, SZ – Sovata/Szováta, SG – Sf. Gheorghe /Sepsiszentgyörgy, SK – Cristuru Secuiesc/Székelykeresztúr, SM – Blâniș-Moldova, SV – Sighișoara/Segesvár (Schässburg), T – Tușnad/Tusnádfürdő, TE – Teiuș/Tövis, TO – Tg. Ocna, TU – Turda, U – Odorheiu Secuiesc/Székelyudvarhely, V – Vlăhița/Szente gyháza.

M Ú Z E U M - M U Z E U L

ACTA 1999

Evoluția conceptului de monument

(Rezumat)

Orice construcție (sau ansamblu construit) poate dobândi statutul de „arhitectură” odată ce poartă sau capătă semnificații. Dacă aparține unui trecut tehnologic depășit oricât de apropiat, el are toate șansele de a deveni parte a „patrimoniului construit”. O atare generalizare a „procesului de monumentificare” tinde să anuleze sensul consacrat al conceptului de monument istoric. Dacă orice clădire încheiată este ocrotită potențial, atunci atitudinea de conservare re-devine ceea ce a fost odată, adică întrebuintare economică a unui fond construit existent. Deosebirea axiologică rezidă în faptul că astăzi recunoaștem valoarea identitară a mediului nostru construit și îl asumăm în consecință. Doctrinile de conservare vor fi chemate să se integreze unei teorii globale a arhitecturii. Aceasta va trebui să aibă prelungiri pragmatice vizând menținerea, restaurarea și re folosirea fondului construit existent, stabilind totodată o ierarhie valorică între elementele componente ale acestuia.

*

Stă scris în Biblie:

„... și s-a strâns argint mult.

12. Iar regele și Iehoiada preotul l-au dat meșterilor de lucrări ai templului Domnului și aceștia și-au tocmit cioplitori în piatră și dulgheri pentru înnoire, asemenea și lucrători în fier și aramă ca să repare templul Domnului.

13. Și au luat meșterii și au săvârșit lucrările cu mâinile lor și au adus templul lui Dumnezeu la starea lui de mai înainte și l-au întărit.”¹

Este, probabil, cea mai veche relatare despre o operație de „restaurare” de care dispunem.² Cu toate acestea, confuzia este cu neputință: nu e vorba de restaurare în sensul de azi al termenului, ci de reconstrucția, refundarea, repararea chiar a templului. Nici urmă, așadar, de preocupare pentru păstrarea maritorului arhitectural al unor epoci revoluate, nici de grijă pentru autenticitatea documentului istoric, cu atât mai puțin de fixarea elementelor estetice ale templului, așa cum fuseseră în „starea lui de mai înainte”. Lipsese într-un totu obsesia noastră pentru continuitatea în timp a corpului material al obiectului de arhitectură, ca și fascinația pe care o exercită azi patrimoniul istoric, aproape unanimă.

Epoca relatării biblice este un punct de referință temporal mai curând simbolic. Se cunosc repere mult mai apropiate în timp și mai la îndemână pentru a fi abordate teoretic. Fenomenul patrimonial este de fapt unul relativ nou, evoluția conceptului de monument istoric fiind sincronă cu istoria modernă. Însă ceea ce este cu adevărat nou și fără precedent, este extinderea, atât în timp cât și în spațiu, a domeniului patrimoniului istoric.

În timp ce activitatea constructivă contemporană produce mai curând obiecte ce țin ca tehnologie de fabricație și univers formal mai curând de design industrial, de cealaltă parte, se impune cu argumente din ce în ce mai categorice preocuparea de a conserva patrimoniul existent. Cele două domenii concurează, se exclud reciproc, tinzând să divizeze universul construit al omului în două tabere aparent de neîmpăcat.

I. Alois RIEGL

Precizarea relației dintre monumentele „comemorative” și monumentele „istorice”, definitorie pentru cele din urmă, este meritul lui Alois RIEGL (1858–1905). Este vorba, sumarizând, de identificarea funcției memoriale ca însușire proprie ambelor categorii de monumente pe care el le numește *intenționale*, respectiv *neintenționale*.³ În cazul monumentelor pur și simplu, funcția memorială, prezentă din primul moment al existenței artefactului, este însăși rați-

unea sa de a fi. Monumentele istorice, în schimb, sunt „fabricate” inițial pentru a îndeplini alte funcții, dobândindu-și calitatea memorială ulterior⁴, ca urmare a unui proces cultural complex.

RIEGL propune o analiză a structurii monumentului istoric prin identificarea valorilor pe care le poartă și care induc, pe măsura recunoașterii și asumării lor în diferite epoci, atitudini de conservare diferite ca amploare și demers. Prin marcarea importanței valorii de vechime, el anticipează analize ulterioare care tratează problemele de identitate ale civilizației europene la vârsta industrială⁵, dar oferă și o previziune a fabuloasei extinderi pe care o va cunoaște domeniul patrimoniului istoric la sfârșitul acestui mileniu.

De altminteri, titlul însuși al cărții, *Der moderne Denkmalkultus*, face trimitere la trăsăturile oarecum maladeve, astăzi foarte pregnante, pe care le poartă atitudinile relative la patrimoniul istoric. Se decelează ușor tendința de reificare a monumentelor, cu accente fetișizante. Industria turistică apare deseori similară comerțului cu moaște practicat încă în zilele noastre în preajma locurilor de pelerinaj. Ce sunt, bunăoară, miniaturile turului EIFFEL, dacă nu surori profane ale iconițelor port-chei? CHOAY discută pe larg excesele din domeniu, legându-le de evoluția postbelică a spațiului construit european și de profunda criză de identitate care o însoțește.⁶ „Cultul rieglan ține de un *sindrom patrimonial*, căru-ia este important să nu-i cădem victimă, dar care, odată asociat portanței sale semiologice și descifrat ca avertisment, ne-ar putea pune pe calea găsirii unor fundamente solide...”⁷

Istoricul de artă vienez este cel care, pe lângă definirea valorilor cu care a fost investit monumentul istoric de la apariție și pe parcursul evoluției, care l-a consacrat, stabilește cel dintâi, față de domeniul în chestiune, o distanță diferită de cea a arhitectului implicat în practicile patrimoniale sau de cea a literatului care a făcut „din patrimoniul monumental obiectul unei cruciade pasionale și pasionate”⁸. Cartea sa apare la Viena, în 1903, concepută inițial cu scopul de a da o direcție politicii de conservare a ministerului austriac al Artelor Frumoase. Cu toate acestea,

„critica și relativismul lui RIEGL sunt departe de a impune practicile patrimoniului istoric și cu atât mai puțin pedagogia sa, ale cărei baze le-ar fi putut constitui”⁹. De aceea, ea mai constituie și astăzi o carte de căpătâi pentru orice încercare de a contribui la limpezirea dimensiunilor teoretice și practice ale patrimoniului istoric.

II. Italia renașterii

Apariția atitudinii culturale, ce urma să dea naștere peste timp practicilor de cercetare și păstrare a patrimoniului construit, poate fi situată în Italia Renașterii, către anul 1420. Atunci restabilește papa Martin al V-lea, după exilul de la Avignon și Marea Schismă, sediul sfântului scaun la Roma¹⁰. Reinvestirea orașului etern drept capitală a lumii creștine se petrece simultan cu perceperea ruinelor sale antice într-o lumină nouă, marcată de sensul proaspăt descoperit al devenirii istorice. Cu toate că nici înaintea acestei epoci nu au lipsit acele comportamente, pe care azi le identificăm a fi proprii unei atitudini „conservaționiste”¹¹, acestea nu au reprezentat niciodată decât excepții de la regulile unor societăți unde lipsa perspectivei istorice determina o relație de intimitate „firească”, utilitar-decomplexată față de patrimoniul construit.

Determinant a fost, desigur, spiritul umanismului. Noul interes pentru vestigiile antice este alimentat mai întâi, în a doua jumătate a secolului XIV, de descoperirea relației dintre documentele scrise și urmele arhitecturale și artistice moștenite de la o Antichitate reconstituită ca sistem cultural de referință. Cu aproape o generație mai târziu, la cumpăna dintre secole, a fost rândul artiștilor să recunoască și să preia moștenirea artistică a aceleiași Antichități grecești și romane. Cele două abordări rămân paralele până către anii 1420, când între cărturari și artiști se iscă un dialog fără precedent. „La capătul acestui proces de »impregnare mutuală«, artiști și umaniști au [...] articulat [teritoriul artei] de cel al istoriei pentru a implanta în el monumentul istoric”¹².

Însă dincolo de interesul savant și artistic pentru Antichitate, factorul care a făcut ca preocuparea conservaționistă să ajungă a fi împărtă-

șită de majoritatea cărturarilor și artiștilor rinascimentali a fost evidența dispariției progresive a vestigiilor antice. Tocmai evanescența acestora a fost cea, care a dus la conștientizarea valorii lor, ca și a iminenței unei pierderi ireparabile. Acesta este factorul cultural care a indus o reacție de conservare, așa cum o va face apoi în toate momentele cruciale pentru evoluția conceptului de monument și a practicilor ce-i vor fi asociate.

Tot atunci, de la chiar începutul „carierii” patrimoniului istoric, se manifestă și paradoxul care pare inerent practicilor legate de conservarea acestuia în toate epocile: nu numai că acestea apar și se dezvoltă ca reacție la distrugerea monumentelor de arhitectură; ele se situează în opoziție și cu un comportament firesc al înlocuirii, prin construcții noi, a oricărei clădiri anterioare pe care starea ori funcțiunea căzută în desuetudine o fac impropriu întrebuințării. În plus, aceleași foruri care se erijează în protectoare ale patrimoniului monumental, sunt și primele care să contribuie la distrugerea lor „utilitară”¹³. Toate acestea par să ilustreze caracterul contradictoriu și „în răspăr” al atitudinilor legate de patrimoniul istoric. În același timp, ele prefigurează extraordinara proliferare a lor în zilele noastre și pun din nou în evidență trăsătura lor „maladivă”.

III. Franța și Anglia

Așadar nașterea monumentului istoric este legată de sfârșitul Evului Mediu și de apariția unei noi perspective mentale, istorice, asupra lumii. În același timp avem de-a face cu o reînaltare a papalității la Roma, cu o nouă fundare a bisericii occidentale. Deși *restaurator*, sau poate tocmai de aceea, evenimentul constituie marcarea unei rupturi în istoria culturii europene. Privită din acest unghi, mișcarea de recuperare a tradițiilor antice în spiritul și substanța lor, care a generat și ceea ce astăzi a devenit ocrotirea și restaurarea patrimoniului istoric, arată similitudini cu procese mai recente și fac posibile analogii revelatoare.

Este, de aceea, cât se poate de firesc ca instituirea funcțiilor de conservare a patrimoniului, așa cum sunt ele exercitate azi, în epoca globalizării lor, să se fi petrecut în aceeași arie cul-

turală, în care a debutat și revoluția industrială. Aceasta a constituit o altă ruptură culturală majoră, iar efectele ei sunt încă în plină desfășurare. Franța și Anglia sunt exemplare în această privință, nu numai pentru că au purtat stindardul avangardei sociale, respectiv industriale, ci și pentru diferența dintre modurile, în care s-au constituit sistemele lor patrimoniale respective.

Deși nu punctul lor de pornire teoretic, reacția la vandalismele stârnite de reforma Bisericii anglicane într-o parte a Canalului Mânecii, de laicizarea abruptă produsă de Revoluția franceză în cealaltă, au constituit impulsul hotărâtor pentru elaborarea și instituirea practicilor patrimoniale în aceste două țări. Spre deosebire de Roma renascentistă, unde mai funcționa reflexul demolator firesc în paralel cu o atitudine conservatoristă în stare incipientă, distrugerile majore au acum conotație ideologică. Totuși, în pofida asemănarilor, evoluția acestor reacții de conservare a fost diferită în cele două țări.

În Anglia, problema patrimoniului construit a aparținut de la bun început domeniului dezbaterii publice. Reflecția asupra monumentelor istorice și practicile care i-au fost asociate – de la inițiativele de protecție și până la punerea bazelor unei legislații în domeniu – au fost rezultatul apariției și dezvoltării „organice” a societăților private. Acestea, concurente și deseori rivale, au parcurs drumul de la restaurarea mutilatoare (Gilbert SCOTT, WYATT) la pietatea absolută (RUSKIN) sau chiar la reinventarea fabricării manuale (MORRIS și *Arts & Crafts*). Societatea *National Trust*¹⁴, transformată în 1965 din *Commons, Open Spaces and Footpaths Preservation Society*, și-a sărbătorit de curând centenarul. Astăzi, urmare a unei selecții dintre cele mai grele, ea are în grijă un imens patrimoniu construit și peisager și poate conta pe importante fonduri colectate prin cele mai variate căi.¹⁵ Toate acestea nu ar fi cu puțință fără sprijinul unor adevărate mase de simpatizanți. Relativ recent, începând cu „Ancient monuments protection Act” din 1882, statul a preluat o parte a responsabilităților în domeniu prin promovarea unei legislații conservatoriste nuanțate progresiv¹⁶, ca

și prin intermediul structurilor *English Heritage*. Mentalitatea locuitorilor insulelor britanice este, însă, ea singură, garanția succesului demersurilor conservacioniste din Regatul Unit. Se pare că atunci când regina Ana (1702–1714) l-a întrebat pe primul său ministru, care ar fi costul includerii grădinii publice Green Park în propriile ei grădini, acesta ar fi răspuns: „O monarhie, Doamnă, o monarhie”.¹⁷

În Franța, preocuparea pentru o conservare reală¹⁸ a patrimoniului istoric a apărut ca rezultat al unor decizii politice în sânul organismelor revoluționare centrale. Acestea s-au văzut confruntate cu sarcina de a gestiona un imens patrimoniu¹⁹ naționalizat peste noapte, supus vandalizărilor, care nu mai țineau de ordinea firească a înlocuirii, ci de avântul patriotic. Situația de criză a impus inventarea, adeseori improvizarea unor metode de inventariere, ocrotire și reîntrebuințare *ad hoc*. Adeseori contradictorii, dispozițiile și decretul Convenției au marcat totuși punctul inițial al unei politici centralizate de stat, care, în ciuda recentelor eforturi de descentralizare, se află și astăzi la baza practicilor patrimoniale franceze și, prin preluarea modelului, și a celor românești.

De la *Rapport*-ul lui GUIZOT²⁰ până la promulgarea unei prime legi pentru păstrarea monumentelor istorice, în 1887, completată de un regulament în 1889, va trece o jumătate de secol, timp în care se instituie și în Franța, la început abia simțit, dar intuit de artiști precum HUGO sau BALZAC, noul mod de fabricație, cel industrial. Acesta constituie o adevărată revoluție și va marca în istoria culturală a Europei ceea ce CHOAY numește „frontiera iremediabilului”²¹.

IV. Revoluția industrială

Ruptura cauzată de revoluția industrială, nu doar în modurile de producere a bunurilor, ci și în toate domeniile vieții societăților europene, este una de fond. Se poate spune că ea a remodelat toate trăsăturile mai importante ale fizionomiei societăților contemporane, iar influența sa nu a încetat nici în zilele noastre să se exercite. Conform seducătoarei teorii a lui E. GELLNER²², industrializarea stă la baza până și a structurii statului național modern, a cărei func-

ționare necesită instituirea și menținerea unei înalte culturi de masă. Numai aceasta, având acel necesar efect entropic, poate asigura mobilitatea îndeajuns de mare a membrilor societății. Micile specificități locale tind să dispară și, odată cu ele, un anume sens al înrădăcinării în timp și spațiu, ceea ce ar putea constitui una din explicațiile „sindromului patrimonial”²³.

Mai este vorba, totodată, de dispariția legăturii nemijlocite dintre artefact și artisan. Bunurile devin produse, edificarea – construire, iar meșteșugarul – uvrier. La răscrucea unui proces de desacralizare a edificării – înțelegă ca activitate antropologică esențială, fondatoare nu numai a unui edificiu, ci și a unei identități –, cu o progresivă reificare a obiectului construit, revoluția industrială deschide o eră a fabricației în care spațiul construit este nevoit să caute alte resurse pentru a-și împlini menirea originară aflată de acum în derivă ontologică.

Pe de o parte, atât construcțiile individuale cât și așezările în ansamblul lor capătă o altă scară mulțumită noilor posibilități tehnologice și a dominației rețelelor de comunicare. Pe de altă parte, se estompează ierarhizarea spațiilor tradiționale. În acest peisaj urban ubicu, monumentele de arhitectură apar ca supraviețuitori ai unor epoci apuse și sunt percepute și tratate ca relicve ale acestora. Referința pe care o oferă ele este aceea a unui trecut din ce în ce mai schematizat în spatele masei de produse industriale identice denumite, în mod tipic, „de consum”.

V. CIAM și războaiele mondiale

Nu ar fi hazardată afirmația că încrederea nesăbuită în cunoașterea științifică fără limite, în progresul tehnologic și în creșterea economică nesfârșită sunt iluziile, din care s-au hrănit catastrofele secolului XX. Enumăr dintre acestea regimurile politice totalitare, războaiele mondiale, dezastrele ecologice și, mai aproape de domeniul nostru, CIAM. Dacă cele două războaie au reușit să marcheze evidența pericolelor inerente triumfului tehnologiei, triumfalismul arhitecturii moderne dogmatizate de CIAM își mai exercită influența și astăzi, chiar dacă nu mai poate avea pretenția totalitară cu care a debutat.

Nu e lipsit de semnificație faptul că cele două reuniuni de la Atena, cea din 1931, prima conferință internațională privitoare la conservarea și restaurarea monumentelor istorice, și al patrulea CIAM, din 1933 care a dat faimoasa Cartă de la Atena, au avut o carieră atât de diferită. Curentul dominant era cel „progresist” exclusivist, iar disidențele, etichetate de paseism, au fost marginalizate.

Faptul că planul VOISIN (1925) pentru Paris nu a fost executat la vremea elaborării sale, se datorează probabil mai curând insuficienței resurselor financiare decât absurdității concepției. Desigur, planul nu este decât o proiecție extremă a doctrinei CIAM. Este firesc să fie așa, întrucât autorul, LE CORBUSIER, este pe bună dreptate considerat „starostele” funcționalismului. Personaj contradictoriu și controversat, acesta a exercitat o influență enormă, cu siguranță disproporționată față de performanțele sale teoretice. Fragmente de text ca: „zgârie norii au ucis strada și au înnebunit orașul²⁴”, sau „arhitectura dă măsura unei ordini pe care o simțim în armonie cu cea a universului²⁵”, revelează un spirit oricum mai divers decât imaginea încetățenită a militantului pentru realizarea *mașinii de locuit*. Explicația rezidă probabil în faptul că LE CORBUSIER a fost doar unul, poate cel mai general, din numeroșii promotori ai unui curent de idei integrat tendinței mai generale a industrialismului și scientismului. Steaua acestui curent a apus deja, dar efectele îi vor fi resimțite mult timp de acum înainte – măcar până când resursele financiare și tehnologice vor face posibilă înlocuirea imensei mase de clădiri post-corbusiene (mai puțin a celor clasate ca monument), sau, dimpotrivă, vor deveni atât de precare, încât orice cheltuială superfluă de materie primă și energie va fi inacceptabilă. Ar urma o arhitectură care va fi regăsit scara umană (modulorul, o farsă!) și știința integrării în mediul preexistent, abandonând obsesia gigantismului tehnologic.

VI. România în context European

Estul Europei, din motive a căror analiză ar depăși cadrul acestui text, dar care, măcar în parte, constituie locuri comune, a urmat cu întâr-

ziere ritmurile Vestului în materie de industrializare și, implicit, de instituționalizare a monumentului istoric. Sincronizarea a fost totuși cu puțință atâta timp, cât nu existau bariere de comunicare altele decât cele „firești”: defazaj economic, mentalități tributare influențelor orientale, dominații imperiale paralizante.

În România, primele manifestări ale unui interes oficial pentru monumentele istorice apar în 1874. Prima Lege a monumentelor istorice vede însă lumina zilei doar în 1892, laolaltă cu crearea, după model francez, a Comisiunii monumentelor istorice. Acest organism, care are meritul de a fi patronat, de-a lungul existenței sale, întreaga activitate conservatoristă-restauratoare din România, a fost desființată în 1948²⁶.

Practicile patrimoniale în România ultimei jumătăți de secol nu au putut scăpa, tocmai ele, de strânsoarea asfixiantă a comunismului românesc. În timp ce în țările vecine (Cehoslovacia, Iugoslavia, Ungaria), unde stalinismul dintâi fusese înlocuit cu forme mai mult sau mai puțin îmblânzite de totalitarism, evoluția teoriei și practicii vizând conservarea și restaurarea patrimoniului istoric și-a urmat drumul firesc, sincron cu al restului Europei, la noi demolarea ideologică a dobândit valențe în concordanță cu barbaria unui regim autarhic și analfabet.

În 1977 a fost desființată Direcția monumentelor istorice.

În iunie 1998, structurile noii Direcții a monumentelor sunt încă într-un stadiu embrionar. După un re-început furtunos, în 1990, Direcția și Comisia monumentelor, siturilor și ansamblurilor istorice au sfârșit prin a se devora pe sine din motive ce țin de planuri străine preocupării pentru patrimoniul monumental din România. A urmat o mișcare de centralizare a deciziei care, azi, în România, echivalează cu anchiloza. Legea patrimoniului așteaptă încă să ajungă în discuția Parlamentului. Proiectul²⁷, altminteri remarcabil prin acuratețe, suferă de o tendință centralizatoare, pe care înșiși francezii, inventatorii sistemului etatist de conservare, s-au decis să-l abandoneze. În ciuda preconizatei subsidiarități a deciziei prin instituirea Comisiilor Zonale²⁸, colaborarea cu societățile pri-

vate de protecția monumentelor este amintită doar în trecut și nu face obiectul unor reglementări precise²⁹. Cum nu este precizat, ca în reglementările britanice, de pildă, termenul maxim în care forurile responsabile sunt datoare să emită avize pentru autorizarea intervențiilor, există pericolul ca tergiversările birocratice să zădărnicească inițiativele vizând reintegrarea monumentelor arhitecturale într-un circuit social și economic.

În paralel, au apărut societăți private dedicate conservării patrimoniului istoric (Cluj, Ploiești, Sfântu Gheorghe, Sibiu), care, în lipsa unei structuri coordonatoare care să le coroboreze eforturile, dar și scutite de o birocrație sufocantă, activează la periferia unei legalități castroare sau quasi inexistente.

Este de așteptat ca noua lege, odată promulgată, să ofere mai mult decât un cadru instituțional pentru intervenția statului (în plan financiar, logistic, ca proiectant și for de consultare, control și avizare) în cazul patrimoniului de importanță republicană. Încă așteptate instituții ale statului va trebui să încerce o sinteză între modelul britanic și cel francez, pentru a realiza o concluzie optimă între un sistem guvernamental „piramidal” prin definiție și unul privat, structurat „orizontal”. De altfel, cele două modele amintite au glisat, între timp, și ele: sistemul francez s-a deschis către o subsidiaritate a provinciei, în timp ce sistemul britanic, prin rețeaua lui *English Heritage* și prin legislație, pune în sarcina statului responsabilitatea ultimă. Însă nu poate fi accentuat îndeajuns rolul organizațiilor private foarte active, fără de care sistemul nu ar putea fi eficient, și între care *National Trust* nu e decât cea mai remarcabilă.

VII. Situația contemporană

Globalizarea teoriei și practicilor legate de păstrarea patrimoniului istoric cunoaște în zilele noastre o anvergură fără precedent. Acestea privesc un corpus patrimonial aflat el însuși într-o expansiune continuă: fenomenul a fost pe bună dreptate denumit *inflație patrimonială*³⁰.

Documentele internaționale se înmulțesc și ele, elaborate de organisme din ce în ce mai diverse și beneficiind de un număr din ce în ce

mai mare de țări semnate. Multe dintre acestea, prin tradiție, nu au avut cum cunoaște evoluții culturale similare cu cele eropene, care au condus la apariția și consacarea practicilor patrimoniale. Contestată în detaliu, dar păstrându-și încă autoritatea fondatoare, *Carta de la Veneția*³¹ a fost urmată de o serie de alte documente care îi continuă demersul articulativ și se constituie într-unul instituțional.

Cu toate acestea, nu lipsesc zonele de penumbră. Pe de o parte, s-a văzut, paralel cu mondializarea preocupării pentru salvagardarea patrimoniului construit, asistăm la nuanțarea progresivă a legislației internaționale, completată de „carte naționale” care au menirea de a le particulariza prescrierile în cazul unor culturi cu specificitate aparte (Australia sau Noua Zeelandă, unde cultura europeană „de import” s-a articulat pe una aborigenă). Pe de altă parte, în locul unei „teorii generale a ocrotirii patrimoniului”, avem de-a face texte disparate și poziții aparent ireconciliabile în chestiuni cruciale, între care cea a autenticității nu este decât cea mai complexă. Cauzele se găsesc, probabil, în ambivalența arhitecturii ca domeniu în egală măsură artistic și de folosință, dar și în ceea ce am denumit mai sus latura „maladivă” a atitudinilor conservaționiste.

Este greu de prevăzut cum vor evolua pe viitor patrimoniul construit cu atitudinile teoretice și practice asociate lui. Dacă acceptăm argumentația lui F. CHOAY³², în scurtă vreme va fi nevoie de o reevaluare globală a acestor atitudini, care, în caz contrar, riscă să degenereze datorită contradicțiilor pe care le poartă cu sine, de la apariție, prin însăși natura lor.

VIII. Concluzii

Orice construcție (sau ansamblu construit) poate dobândi statutul de „arhitectură” odată ce poartă sau capătă semnificații.³³ Dacă aparține unui trecut tehnologic depășit oricât de apropiat, el are toate șansele de a deveni parte a „patrimoniului construit”. O atare generalizare a „procesului de monumentificare” tinde să anuleze sensul consacrat al conceptului de monument istoric. Dacă orice clădire încheiată este ocrotită potențial, atunci atitudinea de conservare redevine ceea

ce a fost odată, adică întrebuințare economică a unui fond construit existent. Deosebirea axiologică rezidă în faptul că astăzi recunoaștem valoarea identitară a mediului nostru construit și îl asumăm în consecință. Doctrinile de conservare vor fi chemate să se integreze unei teorii globale a arhitecturii. Aceasta va trebui să aibă prelungiri pragmatice vizând menținerea, restaurarea și refolosirea fondului construit existent, stabilind totodată o ierarhie valorică între elementele componente ale acestuia.

Trebuie notată prezența, tot mai vădită, a parcurilor naturale protejate. Fără a fi artefacte la propriu, aceste vaste „incinte” naturale devin „locuite” în sensul că sunt integrate valoric, estetic și economic lumii oamenilor. Cu excepția zonelor polare sau a celor situate peste altitudini de patru mii de metri, e de așteptat ca în câteva decenii să nu mai existe practic nici un teritoriu terestru „ne-locuit”. Procesul numit *antiurbanizare* sau *dezurbanizare*³⁴ se va fi încheiat. Va fi început vârsta post-urbană³⁵.

Dacă acceptăm ideea sindromului patrimonial³⁶, faptul că globalizarea mentalității patrimoniale este de fapt semnul unei competențe de a edifica în criză de identitate, atunci reasezarea în drepturi a spațiului construit în totalitatea lui poate deveni temeiul apariției unei înnoite competențe de a edifica. Aceasta va îmbrățișa întregul registru al comportamentelor edificatoare. Va ști să distingă între piesele patrimoniale purtătoare de valori universale – mari monumente ale umanității, între piesele arhitecturii vernaculare ori industriale, sau țesuturile urbane *infra-ordinare*³⁷. Fiecare dintre acestea va beneficia de tratări specifice concertate cu o firească activitate constructoare „de nou”. Aceasta din urmă va trebui să redevină capabilă a integra noile arhitecturi contextului natural sau construit, știind în același timp exercita și facultatea indispensabilă de a demola judicios. Laolaltă, activitatea edificatoare va subsuma ca funcții complementare și cu drepturi egale ale aceluiași comportament antropologic construirea ca invenție spațială, conservarea-restaurarea ca întreținere asumată a moștenirii arhitecturale și înlocuirea, prin demolare, a clădirilor devenite inutile.

În acest sens pare inevitabil ca edificiile noastre să recapete un sens al demnității. Chiar dacă arhaicele rituri de fundare ne sunt de acum străine, asumarea spațiului artificial ca adecvare a celui natural preexistent, în înțelesul unui contextualism ecologic, constituie o abordare dintre cele mai actuale. Este limpede că produsele „arhitecturale” preț f porter sau *disposable* nu au ce căuta într-un spațiu construit, care își asumă propria identitate, dar și responsabilitatea viitorului planetei. Decât dacă sunt și *recyclable*, dar aceasta e o altă poveste, postarhitecturală.

Note

1. **Biblia**. II Paralipomena, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, Cap. 24, 11–13, p. 480, sublinierea noastră
2. Între 900–600 înainte de Christos, cf. BENEDEK, Marcell (coord.), **Irodalmi Lexikon**. GYÓZÓ, Andor, Budapest, 1926, p. 123
3. A. RIEGL, **Le Culte moderne des monuments**, Paris, Le Seuil, 1993, p. 43
4. Pentru prezența timpului în raport cu opera de artă și restaurarea, a se vedea C. BRANDI, **Teoria restaurării**, București, Meridiane, 1996, p. 53 și urm.
5. Françoise CHOAY, Riegl, **Freud et les monuments historiques: pour une approche sociale de la préservation**, in **Acts of the XXVth International Congress of the History of Art**, University Park and London, Pennsylvania State University Press, 1989. Pentru recursul la psihanaliză a se vedea și Joseph RYKWERT, **The Idea of a Town**, Cambridge, Mass., MIT Press, 1988, capitolul VI, „Orașul ca boală vindecabilă: ritualul și isteria”
6. Françoise CHOAY, **L'Allégorie du patrimoine**, Paris, Le Seuil, 1992, trad. română KOVÁCS Kázmér, **Alegoria Patrimoniului**, București, Simetria, 1998, p. 153 și urm.
7. *Ibid.*, p. 186, s. n.
8. Françoise CHOAY, **Ŕ propos de culte et de monuments**, in A. RIEGL, **Le culte moderne des monuments**, Paris, Le Seuil, 1984, p. 16.
9. CHOAY, **Alegoria patrimoniului**, **op. cit.**, p. 126
10. *Ibid.*, p. 18
11. *Ibid.*, pp. 19 și urm.
12. *Ibid.* p. 34
13. *Ibid.*, pp. 39 și urm.
14. National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty
15. Cf. Rodney LEGG, **National Trust Centenary**, Wincanton, Wincanton Press, 1994
16. Cf. de pildă „National Heritage Act”, in 1983
17. LEGG, **op. cit.** p. 22
18. În opoziție cu conservarea iconografică practică anterior pe scară largă de anticari, cf. CHOAY, **op. cit.**, pp. 51 și urm.
19. De altfel metafora moștenirii cu referire la problema bunurilor mobile și imobile preluate în custodia statului apare pentru prima oară în textele acestei epoci, cf. F. CHOAY, **op. cit.**, pp. 74–75
20. „Rapport présenté au Roi, le 21 octobre 1830, par M. GUIZOT, ministre de l'Intérieur, pour faire instituer un inspecteur général des monuments historiques en France”, *ibid.*, Anexa I
21. *Ibid.*, p. 99
22. E. GELLNER, **Națiuni și naționalism**, București, Antet – CEU, 1997, mai ales pp. 201 și urm.
23. Cf. supra, nota 5
24. LE CORBUSIER, **Quand les Cathédrales étaient blanches**, Paris, Gonther, 1965, p. 211

25. LE CORBUSIER, *Új építészet felé, [Vers une Architecture]*, Budapest, Corvina, 1981, p. 11
26. cf. Ioan OPRİȘ, *Comisiunea monumentelor istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1994
27. Cezara MUCENIC (coord.), *Legea Monumentelor Istorice - proiect*
28. Proi. cit., p. 13, art. 40
29. Ibid., p. 10, art. 33, § i
30. CHOAY, *op. cit.*, p. 4
31. Carta de la Venetia din 1964 a ICOMOS a fost urmată de Convenția de la Paris din 1972 a UNESCO, Declarația de la Amsterdam din 1975 a Consiliului European, Recomandările de la Nairobi din 1976 a UNESCO, Carta de la Toledo din 1986 a ICOMOS, Convenția de la Granada din 1985 și Convenția de la La Valetta – revizuită din 1992, ale Consiliului European. Lista este departe de a fi completă, dar dă o imagine sugestivă despre amploarea și internaționalizarea preocupării instituționale pentru salvagardarea patrimoniului istoric.
32. CHOAY, *op. cit.*, cf. mai ales capitolul de încheiere: „Competența de a edifica”
33. Cf. Geoffrey BROADBENT, *A Plain Man's Guide to the Theory of Signs in Architecture*, *Architectural Design*, 7–8, 1977
34. Gustavo GIOVANNONI, *Vecchie Città ed Edilizia nuova*, Torino, Unione tipografico-editrice, 1931, trad. franceză *L'urbanisme face aux villes anciennes*, Paris, Le Seuil, 1998, cf. F. CHOAY, *op. cit.*, p. 152
35. Melvin WEBBER, *The Post-City Age*, Daedalus, New York, 1968, cf. *ibid.*
36. Cf. supra, nota 5
37. Cf. Georges PÉREC, *L'infra-ordinaire*, Paris, Le Seuil, 1989

A műemlék fogalmának fejlődéséről

(Kivonat)

Amennyiben jelentősége van vagy azt nyer, bármely épület (vagy épületegyüttes) „épitőművészet” státushoz juthat. Ha egy időben bármennyire közeli, de meghaladott technológiájú múlthoz tartozik, minden esélye megvan arra, hogy az „épitett örökség” részévé minősüljön. A „műemlékké válás folyamatának” ilyenszerű általánosítása úgy tűnik felszámolja a történelmi műemlék fogalmának hagyományos értelmét. Ha minden befejezett épület potenciálisan védett, akkor a megőrzésre irányuló beállítódás visszaminősül azzá, ami egykor volt, egy létező épületvagyon gazdasági felhasználását szem előtt tartó gondoskodássá. Az értékkülönbség abban áll, hogy ma épített környezetünknek egy identitás-őrző értékével is számolunk, következőképpen ilyenként vállaljuk. A megőrzés doktrínái az építészet egy globális elméletébe kell, hogy beépüljenek, amelynek pragmatikus vonatkozásai egyaránt számolnak fenntartással, helyreállítással és újrafelhasználással az épületvagyont tekintve, de rögzítik egyúttal összetevőinek értékrendjét is.

The Evolution of the Idea of Historical Monument (Abstract)

Any building (or built environment) can achieve the status of „architecture” if it bears meanings. Moreover, if it belongs to a technological past, it has all the chances to become part of the „built heritage”. Such a generalisation of the „process of monumentification” tends to annul the consecrated sense of the idea of historical monument. If every finished building is potentially protected, then the conservationist attitude becomes again what it had once been: the economic use of extant buildings. The difference lies in the fact that today we acknowledge and assume as such the value for our identity of built environment. Conservationist doctrines will have to be integrated into an overall architectural theory. Such a corpus will have to have a pragmatic side regulating the maintenance, repair, and reuse of buildings, while establishing a precise hierarchy of their respective value. The matter of protected natural areas has to be mentioned here. Although not artefacts themselves, these vast natural „enclosures” are „inhabited” in the sense that they are subject to aesthetic and economical evaluation. With a few exceptions there will hardly be any „un-inhabited” area on Earth in a few decades time. The process called anti-urbanisation or de-urbanisation would be closed. The post-urban age would have begun. Once we accept the idea of the „patrimonial syndrome”, that the globalization of the patrimonial mentality is a sign of the crisis of our edifying competence, the re-evaluation of the built environment as a whole can constitute the basis of a renewed edifying competence. Such knowledge should comprise the whole range of building activities. It will make the distinction between the heritage of universal value, vernacular architecture or infra-ordinary urban textures and will provide specific treatment for each category. New architecture will know how to integrate within the context and how to demolish properly what is unnecessary. It is inevitable that our edifices recover a sense of dignity.

